

طراحی الگوی برنامه‌ریزی توسعه اکوتوریسم شهر خلخال با استفاده از رویکرد مدل‌سازی ساختاری تفسیری

حجت اله پاشاپور

استادیار دانشگاه امام علی (ع)، تهران، ایران

محمد علیزاده^۱

دانشجوی دکتری گردشگری دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

مژده پاسیار

کارشناس ارشد مدیریت جهانگردی

سونیا ازهری

کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۱۲/۰۷ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۲/۰۷

چکیده

صنعت گردشگری به ویژه به منظور گذران اوقات فراغت یکی از نیازهای اصلی انسان محسوب می‌شود. از بُعد اقتصادی برای بسیاری از کشورها این صنعت منبع اصلی درآمد، اشتغال، رشد بخش خصوصی و توسعه ساختار زیربنایی است. یکی از حوزه‌های جذاب گردشگری برای مردم و گردشگران، طبیعت‌گردی یا اکوتوریسم است. اکوتوریسم به نوعی از گردشگری اشاره دارد که گردشگران به بازدید منابع و مناطق طبیعی می‌پردازند. این نوع از گردشگری بر جذابیت محیط زیست تاکید دارد. این پژوهش از نوع روش تحقیق کیفی - کمی (درچارچوب روش‌شناسی تحقیق آمیخته) و از نقطه نظر هدف کاربردی می‌باشد. ابتدا با بررسی ادبیات تحقیق عوامل مؤثر در توسعه اکوتوریسم استحصال شد و سپس در مصاحبه با خبرگان عوامل دسته بندی و سپس اولویت‌بندی با استفاده از مدل‌سازی ساختاری تفسیری انجام شد. نتایج نشان می‌دهد که یکی از مهم‌ترین عواملی که می‌تواند توسعه اکوتوریسم این منطقه را شکوفا نماید مدیریت مناسب است. این عامل می‌تواند سایر عوامل را تحت تأثیر قرار داده و آن‌ها را در راستای توسعه پایدار گردشگری جهت دهی نماید.

واژگان کلیدی: اکوتوریسم، مدل‌سازی ساختاری تفسیری، خلخال.

مقدمه

صنعت گردشگری به ویژه به منظور گذران اوقات فراغت یکی از نیازهای اصلی انسان محسوب می‌شود به طوری که این پدیده با تخصیص ۱۰ درصد جمعیت جهان، جابه جایی صلح آمیز تاریخ بشر محسوب می‌شود (رهبری و گودرزی، ۱۳۹۶: ۸۲). گردشگری در دنیای قدیم منحصر به امور زیارتی، پیام‌رسانی، مسافرت‌های استثنایی ماجراجویان و طالبان علم بود، اما امروزه به مثابه یکی از مسائل مهم و مؤثر اقتصادی و یکی از عوامل برجسته ارتباطی، اجتماعی و فرهنگی در سطح جهانی در خور توجه و بررسی است (فرجی‌راد و همکاران، ۱۳۹۶: ۲). از بُعد اقتصادی برای بسیاری از کشورها این صنعت منبع اصلی درآمد، اشتغال، رشد بخش خصوصی و توسعه ساختار زیربنایی است (غلامی و خلجی، ۱۳۹۶: ۱۸) یکی از حوزه‌های جذاب گردشگری برای مردم و گردشگران، طبیعت‌گردی یا اکوتوریسم است. اکوتوریسم به نوعی از گردشگری اشاره دارد که گردشگران به بازدید منابع و مناطق طبیعی می‌پردازند. این نوع از گردشگری بر جذابیت محیط زیست تاکید دارد و در سرتاسر دنیا بسیار محبوب شده است زیرا که باعث افزایش منافع اقتصادی مرتبط با حفظ منابع شده، به جامعه میزبان کمک کرده و موجب توسعه محیطی پایدار می‌شود (آخوند نژاد و داز، ۱۳۹۶: ۱۵۶). در این میان، جاذبه‌های طبیعی و اقلیم‌های متفاوت جغرافیایی به همراه میراث‌های تمدن بشری و تنوع قومی و نژادی دست مایه‌های گران‌قیمتی را در حوزه گردشگری برای انسان به ارمغان آورده است (پرهام و همکاران، ۱۳۹۰: ۸) که بهره برداری از آن‌ها مستلزم برنامه‌ریزی و مدیریت یکپارچه است. از طرفی بر اساس گفته‌های لیپر^۱ گردشگری یک سیستم است که در آن هر مکان کلیتی است، مشتمل بر بخش‌ها، اجزاء و عناصر متعدد و پیچیده همانند جاذبه‌ها، مراکز اقامتی، حمل و نقل (هوایی، زمینی، دریایی و...)، تأسیسات زیربنایی، خدمات، اطلاعات، تبلیغات، بازارهای داخلی و بین‌المللی و... می‌باشند که در ارتباط متقابل با همدیگر و برخورداری از شبکه، سلسله مراتب، ساختار، کارکرد و... جایگاه خود را در بازار رقابتی در سطوح مختلف محلی، منطقه‌ای، ملی و بین‌المللی بدست می‌آورد؛ به عبارتی دیگر گردشگری از جاذبه‌ها، هتل‌ها و خطوط هوایی و دیگر عناصر به صورت مجزا تشکیل نشده است که هر بخش بدون ارتباط و تعامل با سایر بخش‌های تشکیل دهنده سیستم گردشگری، بتواند به موفقیت دستیابی پیدا کند؛ بلکه کلیتی است (همانند یک سیستم) که پویایی آن (گردشگری) در سایه ارتباط متقابل و سازماند اجزای و عناصر تشکیل دهنده آن در بازار رقابتی بدست می‌آید (قاسمی، ۱۳۹۰: ۹۷). این پیچیدگی یکی از چالش‌هایی که در توصیف سیستم‌هایی همچون گردشگری در عمل وجود دارد. با این رویکرد، سیستم گردشگری جزء سیستم‌های نرم است که در آن، شرایط؛ پیچیده، مساله‌دار و مبهم می‌باشند (آذر و صفری، ۱۳۹۵: ۳۲-۳۱).

پژوهش‌های مختلفی با استفاده از روش مدل‌سازی ساختاری تفسیری در حوزه گردشگری انجام شده است که از آن میان می‌توان به پژوهش‌های ذیل اشاره کرد: عسگری (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان ارائه الگوی علی رفتار خرید سوغات توسط گردشگران خارجی در شهر یزد با رویکرد نگاشت شناختی (CM) در این پژوهش سعی بر آن بوده است که به بررسی عوامل مؤثر بر خرید سوغات و شدت تأثیر هر یک از عوامل بر یکدیگر و نیز بر خرید سوغات

^۱ -Leiper

به طور ویژه پرداخته شود. نهایتاً در پایان پژوهش مدلی علی از رفتار خرید گردشگران خارجی در شهر یزد ارائه شده است. کاظمی‌اسفه (۱۳۹۴) در پژوهش خود با موضوع طراحی مدلی جهت توسعه گردشگری روستایی با رویکرد نگاشت‌شناختی فازی (مورد مطالعه: روستاهای هدف گردشگری استان اصفهان) با استفاده از ادبیات تحقیق و مصاحبه با خبرگان عوامل مؤثر در توسعه گردشگری روستایی را در ۱۴ عامل دسته بندی کرده است که البته دو عامل سپس به مدل اضافه شد. این پژوهش با استفاده از نرم افزار Cognizer انجام شد نتایج این پژوهش الگوی مفهومی توسعه گردشگری روستایی است. امیدی نجف‌آبادی و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهشی به بررسی عوامل توسعه اکوتوریسم؛ مطالعه موردی: لواسان کوچک پرداخته است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که در زمینه توسعه اکوتوریسم در این منطقه و عوامل اقتصادی، زیر ساختی، سیاستگذاری، اجتماعی و آموزشی - ترویجی همبستگی مثبت و معنی‌داری وجود دارد. هم چنین نتایج حاصل از رگرسیون نشان داد که عوامل آموزشی - ترویجی و زیرساختی در مجموع ۶۳٫۹ درصد از واریانس متغیر توسعه اکوتوریسم در این منطقه را تبیین می‌کنند. هم چنین در پژوهشی که توسط تقوی فرد و اسدیان اردکانی (۱۳۹۵) با عنوان ارائه مدل توسعه گردشگری الکترونیکی با رویکرد مدل سازی ساختاری- تفسیری انجام شده است محققین به این نتیجه رسیدند که امکانات و توان مالی اساسی‌ترین عامل در مدل توسعه گردشگری الکترونیکی استان یزد هستند. اسعدی و همکاران (۱۳۹۶) در پژوهشی توسعه گردشگری سالمندی با رویکرد نگاشت‌شناختی (مورد مطالعه: استان یزد) را مورد بررسی قرار دادند. محققان برای تدوین و استخراج مدل توسعه گردشگری سالمندی در این استان از ابزارها و تکنیک‌های مربوط به ادبیات نظری نگاشت‌شناختی و تحلیل شبکه‌های اجتماعی استفاده کردند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که عوامل بیمه، استانداردهای بهداشتی، امنیت، خدمات ویژه و وضعیت حمل و نقل نقش مهمی را در توسعه گردشگری سالمندی در استان یزد ایفا می‌کنند..

در مطالعات خارجی پژوهش‌های مختلفی انجام شده است که مختصراً به آنها اشاره می‌گردد. در یک مطالعه‌ای که توسط Wishitemi et al (۲۰۱۵) در مقاله‌ای به بررسی ارتباط میان فقر، محیط و توسعه اکوتوریسم در مناطق حفاظت شده در کنیا پرداخته است. نتایج نشان می‌دهد که علیرغم اکوتوریستی شدن برخی مناطق حفاظت شده مردم محلی در فقر زندگی می‌کنند. هم چنین نتایج نشان می‌دهد که در مناطق حفاظت شده حضور گردشگران نیاز به غذا و آب باعث می‌شود که تا جامعه بومی در تهیه مایحتاج خود دچار مشکل شوند. نگارندگان نهایتاً بیان می‌کنند که فعالین اکوتوریسم نه تنها باید مهارت‌های کارآفرینی را فراگیرند بلکه باید در راستای توسعه پایدار اکوتوریسم این توانمندی را داشته باشند که همکاری منصفانه و طولانی مدت با جوامع محلی داشته باشند. در پژوهشی Arsici et al (۲۰۱۷) به بررسی اولویت‌بندی راهبردهای توسعه پایدار اکوتوریسم در پارک ملی جردیک^۱ در صربستان پرداختند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که راهبردهای توسعه برند اکوتوریسم شامل موارد حاضر است: با حضور ذینفعان داخلی و خارجی، همکاری مشترک در حوزه گردشگری با شرکای کشور رومانی، ارتقای و پیاده‌سازی استانداردهای اتحادیه اروپا در زمینه گردشگری، کنترل مؤثر بر اجرای مقررات زیست محیطی و الزامات آن در پارک ملی، ارتقای زیر ساخت‌های با توجه به استانداردهای اتحادیه اروپا، افزایش توان مدیریت پارک ملی با

^۱ -Djerdap

آگاهی بخشی نسبت به مسائل گردشگری. در پژوهشی دیگر Khoshtaria and Chachava (۲۰۱۷) به بررسی توسعه اکوتوریسم در جنوب گرجستان پرداختند. نتایج نشان می‌دهد که در راستای توسعه گردشگری در این منطقه، توان‌های هر منطقه باید در نظر گرفته شود (منطقه بندی فضایی) و هر منطقه‌ای با توجه به شرایط خود مورد استفاده قرار گیرد. برخی مناطق برای کشاورزی مناسب هستند و برخی برای گردشگری و حتی در برخی نواحی نیاز به حفاظت وجود دارد. از طرفی باید زیرساخت‌های لازم برای گردشگری نیز فراهم شود. هم چنین نتایج نشان داد که لازم است که جاده‌ها بازسازی شوند و نصب تابلوهای راهنما در مسیرهای پیاده‌روی گردشگری در دستور کار قرار گیرد. در مطالعه‌ای Masud et al (۲۰۱۷) در پژوهشی با موضوع مشارکت مردم در توسعه پایدار اکوتوریسم در منطقه محافظت شده دریایی در مالزی پرداخته است. نتایج وی و همکارانش نشان می‌دهد که عواملی مختلفی در مشارکت ساکنان در توسعه پایدار اکوتوریسم به این شرح تأثیر گذار هستند: تأثیر دانش زیست محیطی جهت توسعه پایدار، انگیزه برای درگیر شدن و مشارکت در طرح‌های توسعه پایدار، تأثیرات اقتصادی ادراک شده، تأثیرات اجتماعی و فرهنگی ادراک شده بیشترین تأثیر را داشته‌اند.

یکی از روش‌های حل مسائل پیچیده مدل‌سازی ساختاری تفسیری است که یک فرایند یادگیری تعاملی است. در آن مجموعه‌ای از عناصر متفاوت در قالب یک مدل سیستماتیک جامع ساختاردهی می‌شوند. این روش شناسی به ایجاد و جهت دادن به روابط پیچیده میان عناصر یک سیستم کمک می‌نماید (فیروزجائیان و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۳۸) و گزینه مناسبی برای مقابله با موضوعات پیچیده به‌خصوص در زمان بهره‌گیری از تفکر سیستماتیک و منطقی است. روش مدل‌سازی ساختاری تفسیری مدل‌های ذهنی مبهم و ضعیف را به مدل‌هایی شفاف و خوب تعریف شده تبدیل می‌کند که برای بسیاری از اهداف سودمند هستند. به‌طورکلی مدل‌سازی ساختاری تفسیری تکنیکی است که بررسی پیچیدگی سیستم را امکان‌پذیر نموده و سیستم را به‌گونه‌ای ساختاردهی می‌کند که به‌سادگی قابل درک باشد. از جمله مزایای این روش می‌توان به قابل‌درک بودن آن برای گستره‌ی بی‌شماری از کاربران، یکپارچگی آن در ترکیب نظرات خبرگان و قابلیت کاربرد آن در مطالعه‌ی سیستم‌های پیچیده و دارای اجزای متنوع اشاره نمود (آذر و همکاران، ۱۳۹۲). در پژوهش حاضر عوامل متعددی جهت توسعه اکوتوریسم شهر خلخال مؤثر دانسته شده، از آنجایی که در راستای تغییر و توسعه، توجه به مدیریت زمان و هزینه امری مهم تلقی می‌شود، در پژوهش حاضر این عوامل از طریق تحقیقات میدانی و مطالعات پیشین شناسایی و با روش مدل‌سازی ساختاری تفسیری اولویت‌بندی شده‌اند، و از مهم‌ترین ویژگی‌های این روش مشخص کردن قدرت تأثیرگذاری عوامل است و همچنین مشخص می‌کند که تغییر در کدام یک از عوامل قادر به ایجاد تغییرات مثبت در سایر عوامل خواهد بود. هدف از این تحقیق شناسایی شاخص‌های تأثیرگذار بر توسعه اکوتوریسم شهرستان خلخال و اهمیت و اولویت آن شاخص‌ها است که نتایج حاصل از تحقیق حاضر می‌تواند مدلی برای توسعه اکوتوریسم باشد. سؤالات این پژوهش از این قرار است:

- ۱- عوامل مؤثر بر توسعه اکوتوریسم شهرستان خلخال چیست؟ ۲- دسته‌بندی و سطح‌بندی این عوامل به چه شکل است؟ ۳- راهکارهای ارتقای توسعه اکوتوریسم شهرستان خلخال چیست؟

مبانی نظری

فراغت از آغاز به عنوان حوزه‌ای مهم در تحقیقات علوم اجتماعی با سه رویکرد به این موضوع نگاه می‌کند؛ اول

اینکه فراغت به عنوان یک نوع فعالیت تعریف می‌شود. دوم اینکه یک وسیله اندازه‌گیری زمان محسوب می‌شود و سوم اینکه فراغت اغلب یک وضعیت ذهنی یا تجربه‌ای خاص محسوب می‌شود که منجر به حس رضایتمندی، هیجان و شادی می‌گردد. فراغت بر تمام جنبه‌های زندگی مدرن سایه افکنده و جزو مهمی از زندگی بشر امروزی به حساب می‌آید. یکی از اشکال مهم فراغت، گردشگری است که هدف آن مصرف نوین است (Timothy, 2009:26). گردشگری در برگیرنده جریانی از سرمایه، انسان، فرهنگ و کنش متقابل میان آن‌ها و بیانگر ترکیب امور اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است که می‌تواند به کشورهای در حال توسعه در حل مشکلات بیکاری و فقر کمک کند. از طرفی ارتقای گردشگری نیازمند ایجاد ساختار ویژه‌ای است که در درون خود مسائل سیاسی، فرهنگی و اجتماعی را پوشش دهد و ایجاد زیرساخت‌های مناسب گردشگری و ایجاد امکانات و تسهیلاتی است که دسترسی به جاذبه‌ها را بیش از پیش آسان سازد (کیانی‌سلمی و بسحاق، ۱۳۹۶: ۱۵۹). یکی از حوزه‌های گردشگری که امروزه طرفداران خاص خود را دارد اکوتوریسم است. فعالیت‌های اکوتوریستی به طور صرف به عنوان یک شاخه معمولی در کنار سایر فعالیت‌های گردشگری محسوب نمی‌شود، بلکه تاکید بر رفتار مسئولانه در طبیعت و در حین بازدید و یا حضور در کنار پدیده‌های زیست محیطی به منزله اقدامی با اهمیت تلقی می‌گردد (فلاح‌تبار، ۱۳۹۵: ۳۲). از طرفی شاید بتوان گفت یکی از دلایلی که محیط زیست مورد سوءاستفاده بشر قرار گرفته است، گردشگری و به ویژه اکوتوریسم است. در واقع، اثرات منفی گردشگری غیر مسئولانه روی طبیعت شامل آلودگی هوا به خاطر افزایش ترافیک، آلودگی آب در اثر رها کردن زباله‌های جامد در آب به دست گردشگران، تخلیه پساب‌های کشتی‌های گردشگری، آلودگی خاک با افزایش میزان زباله در منطقه، فشار بر اکوسیستم طبیعی به دلیل استفاده از پارک‌های ملی و مناطق حفاظت شده به عنوان جاذبه گردشگری، آسیب به درختان و گیاهان برای ساخت پناهگاه یا سوخت و ... می‌شود. بنابراین، ضرورت دارد تا در مناطقی که جذابیت‌های طبیعی دارند مدیریت محیط زیستی با هدف گردشگری پایدار پیاده شود (هاشم‌پور و همکاران، ۱۳۹۴).

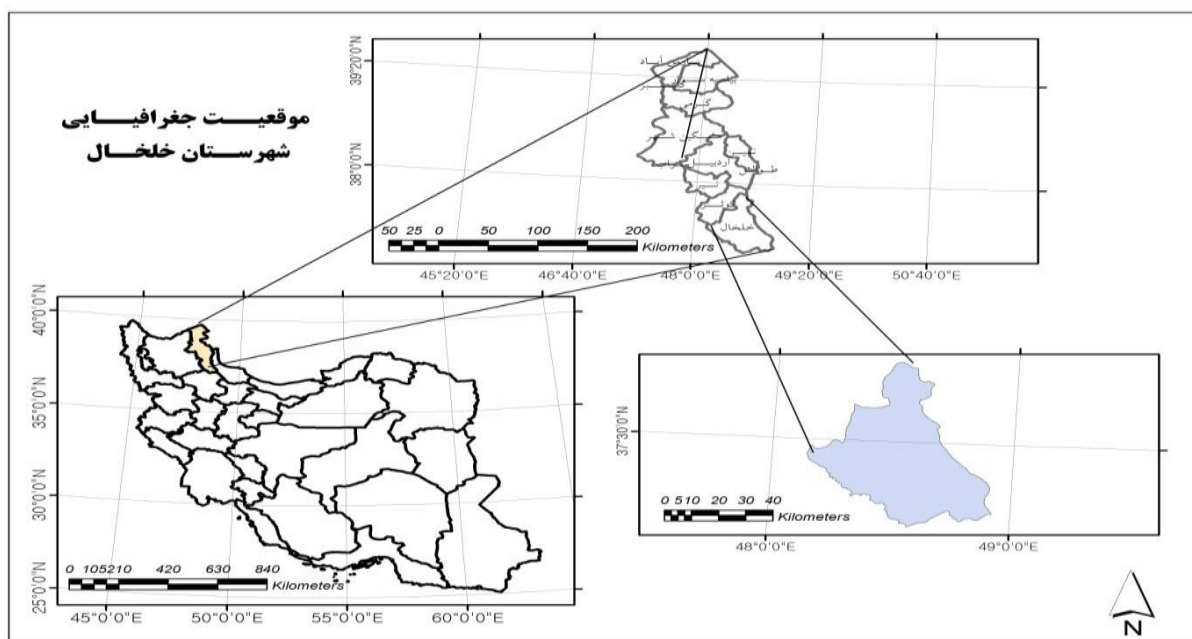
روش پژوهش

روش این پژوهش از نوع کیفی - کمی که در چارچوب روش‌شناسی تحقیق آمیخته قرار دارد، می‌باشد و از نقطه نظر هدف کاربردی می‌باشد. جهت اولویت‌بندی عوامل مؤثر در توسعه اکوتوریسم در شهر خلخال ابتدا با مراجعه به ادبیات تحقیق موارد مورد نیاز کسب شد سپس با تعدادی از خبرگان حوزه گردشگری مصاحبه شد. بعد از این مرحله پرسش‌نامه‌ای در قالب روش مدل‌سازی ساختاری تفسیری تهیه شد و ۱۲ خبره در تکمیل این پرسش‌نامه مشارکت کردند. سپس به ترتیب گام‌های زیر انجام شد: گام اول: تشکیل ماتریس خود تعاملی ساختاری (ISM) در این مرحله متغیرها به صورت دو به دو و زوجی با هم بررسی می‌شوند و پاسخ‌دهنده با استفاده از نمادهای زیر به تعیین روابط بین متغیرها می‌پردازد. گام دوم: ایجاد ماتریس دسترسی اولیه گام سوم: ایجاد ماتریس دسترسی نهایی پس از آن که ماتریس دسترسی اولیه به دست آمد، با وارد نمودن انتقال‌پذیری در روابط متغیرها ماتریس دسترسی نهایی به دست می‌آید (آذر و همکاران، ۱۳۹۲). گام چهارم: بخش‌بندی سطح، در این گام ماتریس دسترسی به سطوح مختلف دسته‌بندی می‌شود. برای تعیین سطح متغیرها در مدل نهایی، به ازای هر کدام از آن‌ها سه مجموعه دستیابی و مجموعه پیش‌نیاز و مجموعه مشترک برای هر متغیر تعیین می‌شود. گام پنجم: در این مرحله با توجه به

سطوح متغیرها و ماتریس دسترسی نهایی، یک مدل اولیه رسم و از طریق حذف انتقال‌پذیری ما در مدل اولیه، مدل نهایی به دست می‌آید.

منطقه مورد مطالعه

شهرستان خلخال با مساحت بالغ بر ۲۸۰۰ کیلومتر مربع در شمال فلات ایران بین ۴۸ درجه و ۳۲ دقیقه طول جغرافیایی و ۳۷ دقیقه و ۳۷ درجه عرض جغرافیایی از نصف النهار گرینویچ و با ارتفاع بیش از ۱۵۰۰ متر از سطح دریا در شمال غربی ایران و در جنوب استان اردبیل واقع شده است. شهرستان خلخال به لحاظ قدمت و داشتن سابقه‌ی طولانی دارای آثار تاریخی به جا مانده از نسل‌های گذشته است که به نوبه‌ی خود از اهمیت خاصی برخوردار است و قدمت برخی به دوران ساسانیان و اشکانیان و هخامنشیان نسبت داده شده است (قالیچی‌ها، ۱۳۹۰: ۹۲) اما آنچه بیش از همه امروز شهرستان خلخال را به محل رفت و آمد گردشگران تبدیل کرده است، طبیعت بکر و زیبای این شهرستان است. شهرستان خلخال به دلیل داشتن اقلیم خاص و جاذبه‌های مهیا و نامهیا، قابلیت‌های اکوتوریسمی و یادمان‌های تاریخی توان جذب گردشگران را در مقیاس بالاتری دارد (آقای هسجین، ۱۳۸۸: ۹۶). این شهرستان با دارا بودن بیشترین میزان جنگل‌ها در استان اردبیل و به دلیل نزدیکی به شمال کشور از قابلیت اکوتوریستی فراوانی برخوردار است. تفرجگاه اندبیل، چشمه ازناو، گردنه الماس، جاده معروف اسالم به خلخال و نمونه‌ای از این قابلیت‌ها است.

شکل شماره ۱: نقشه موقعیت جغرافیایی شهرستان خلخال

منبع: علیزاده، ۱۳۹۱

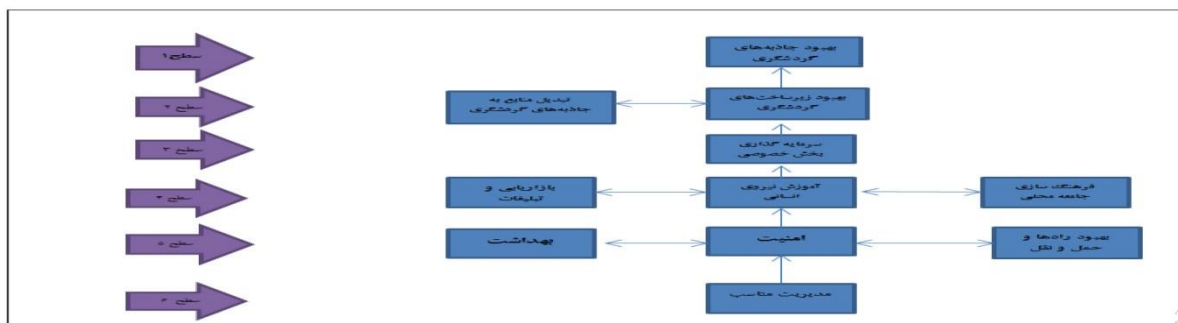
بحث و یافته‌ها

پس از مطالعات کتابخانه‌ای و مصاحبه با خبرگان عوامل متعددی به دست آمد که این عوامل در ۱۱ مورد دسته‌بندی شد (جدول شماره ۱) و این عوامل در قالب پرسشنامه‌ای در اختیار خبرگان قرار گرفت و پس طی مراحل روش مدل سازی ساختاری تفسیری مدل سطح بندی شده عوامل به دست آمد (شکل شماره ۱).

جدول شماره (۱): عوامل مؤثر در توسعه اکوتوریسم شهر خلخال

ردیف	عوامل مؤثر در توسعه اکوتوریسم
۱	تبدیل منابع به جاذبه‌های گردشگری
۲	بهبود جاذبه‌های گردشگری
۳	بهبود زیرساخت‌های گردشگری
۴	جذب سرمایه‌گذاری بخش خصوصی
۵	بهبود راه‌ها و حمل و نقل
۶	آموزش نیروی انسانی
۷	بهداشت
۸	فرهنگ‌سازی مردم
۹	امنیت
۱۰	مدیریت و برنامه‌ریزی مناسب
۱۱	تبلیغات و بازاریابی

این مدل از ۶ سطح تشکیل شده که سطوح بالاتر از تاثیرگذاری کمتری برخوردارند و همانطور که قابل مشاهده است، مدیریت مناسب بیشترین تأثیر را بر روی توسعه گردشگری و همچنین بهبود و توسعه سایر عوامل دارد و توجه به این عامل و به کارگیری مدیران شایسته و توانا تأثیر به‌سزایی بر روی سایر عوامل دارد، بنابراین توجه و تمرکز بر آموزش مناسب، جامع و به روز مسئولان و مدیران و همچنین برنامه‌ریزی دقیق و هدفمند این مدیران، اولین اولویت برای بهبود و توسعه اکوتوریسم این منطقه می‌باشد.

شکل (۱): اولویت‌بندی عوامل مؤثر در توسعه اکوتوریسم شهر خلخال (ISM)

مدل نهایی چهار سطحی عوامل مؤثر در توسعه اکوتوریسم شهر خلخال

تجزیه و تحلیل نمودار MICMAC

هدف تجزیه و تحلیل از MICMAC، تشخیص و تحلیل قدرت نفوذ و وابستگی بین عوامل است. در این تحلیل، عوامل برحسب قدرت نفوذ و وابستگی به چهار دسته تقسیم می‌شوند (جدول شماره ۲).

جدول شماره (۲) قدرت نفوذ و وابستگی عوامل

ردیف	عوامل مؤثر در توسعه اکوتوریسم	قدرت نفوذ	قدرت وابستگی	نقاط مختصاتی	ناحیه در نمودار
۱	تبدیل منابع به جاذبه‌های گردشگری	۶	۸	۸,۶	وابسته (II)
۲	بهبود جاذبه‌های گردشگری	۲	۱۰	۱۰,۲	وابسته (II)
۳	بهبود زیرساخت‌های گردشگری	۵	۷	۷,۵	وابسته (II)
۴	سرمایه‌گذاری بخش خصوصی	۷	۷	۷,۷	پیوندی (III)
۵	بهبود راه‌ها، حمل و نقل و سایر زیرساخت‌ها	۶	۲	۲,۶	خودمختار (I)
۶	آموزش نیروی انسانی	۹	۹	۹,۹	پیوندی (III)
۷	بهداشت	۵	۴	۴,۵	خودمختار (I)
۸	فرهنگ‌سازی جامعه محلی	۸	۱۱	۱۱,۸	پیوندی (III)
۹	امنیت	۴	۲	۲,۴	خودمختار (I)
۱۰	مدیریت و برنامه‌ریزی مناسب	۱۰	۲	۱۰,۲	نفوذی (IV)
۱۱	تبلیغات و بازاریابی	۷	۹	۹,۷	پیوندی (III)

منبع: یافته‌های پژوهش

ناحیه خود مختار

معیارهایی که دارای قدرت نفوذ و وابستگی ضعیفی هستند. این متغیرها تقریباً از مدل جدا می‌شوند، زیرا دارای اتصالات ضعیف با مدل هستند (کرباسیان و همکاران، ۱۳۹۰). در این پژوهش عوامل بهداشت و امنیت و بهبود راه‌ها، حمل و نقل و دیگر زیرساخت‌ها در این محدوده قرار گرفتند. در این خصوص باید افزود که برنامه ریزی در این عوامل نقش مهمی در رضایت و تجربه بازدید آن‌ها ایفا می‌کند. به طور مثال طبق تحقیقات علیزاده (۱۳۹۱) گردشگرانی که به این منطقه مسافرت کردند از وضعیت نامناسب راه‌های مواصلاتی منتهی به این شهر بسیار گلایه داشتند. در خصوص راه‌های مواصلاتی افزود که به این دلیل که راه‌های اصلی مواصلاتی این شهرستان مختلف (خلخال به اردبیل، خلخال به سرچم، خلخال به پونل، خلخال به اسالم) است اداره راه و شهرسازی این شهرستان توان و بودجه کافی برای مدیریت این جاده‌ها را ندارد. طبق مطالعات میدانی صورت گرفته در این پژوهش وضعیت بهداشتی مراکز اقامتی در وضعیت مناسبی نیست، از طرفی برخی مراکز اقامتی در این شهر وجود دارد که بدون هیچ مجوزی از ارگان‌های ذیربط به فعالیت مشغول هستند و لزوم نظارت بر آنها پیش از پیش احساس می‌شود. همان‌طور که از اسم این ناحیه نیز مشخص است، عوامل موجود در این ناحیه خودمختار می‌باشند. این عوامل برای برنامه‌ریزی اولویت بالایی ندارند، چون برنامه‌ریزی و اقدام در مورد این عوامل موجب ایجاد توفیق خاصی نمی‌شود. این عامل دارای قدرت نفوذ پایین و همچنین وابستگی بسیار پایین به سایر عوامل است. به همین دلیل عاملی جدا از سایر عوامل محسوب می‌شود و برنامه‌ریزی برای آن تنها منحصر به خود این عامل خواهد بود.

ناحیه وابسته

متغیرهایی هستند که دارای قدرت نفوذ ضعیف اما وابستگی قوی هستند. این ابعاد به طور عمده شامل عواملی است که برای ایجاد آن‌ها عوامل زیادی دخالت دارند و خود آن‌ها کمتر می‌توانند زمینه‌ساز متغیرهای دیگری شوند. می‌توان با برنامه‌ریزی در مورد عوامل ناحیه پیوندی و مستقل انتظار داشت که این عوامل زیاد تحت تأثیر قرار گیرند. بهبود زیرساخت‌های گردشگری، بهبود جاذبه‌ها و تبدیل منابع به جاذبه‌های گردشگری در این محدوده قرار دارند. این عوامل نیز برای برنامه‌ریزی مناسب نیستند چرا که این عوامل در سطوح پایینی مدل قرار دارند. برنامه‌ریزی باید برای عواملی باشد که دارای اثرگذاری بیشتری بوده و در سطوح بالایی مدل قرار دارند (آذر و همکاران، ۱۳۹۲). هر مقصد گردشگری نیازمند است زیرساخت‌هایی است که نیازها و خواسته‌های گردشگران را برآورده سازد. وجود زیرساخت‌های گردشگری در رضایتمندی و تجربه گردشگران تأثیر به‌سزایی دارد. منابع گردشگری به تنهایی در خلق تجربه مثبت برای تمام گردشگران کافی نیستند و باید با برنامه ریزی و مدیریت مناسب به جاذبه گردشگری تبدیل شوند. باید توجه کرد که یک مکان یا رویداد به خودی خود نمی‌تواند جاذبه باشد. این امکان تنها زمانی مهیاست که سیستم گردشگری برای جاذبه شدن آن برنامه‌ای را طراحی کرده و آنرا ارتقا دهد (علیزاده و همکاران، ۱۳۹۶: ۸۴). تبدیل یک منبع به جاذبه، نیازمند صرف زمان و هزینه‌ای است که با آن، یک مقصد گردشگری را از سایر مقاصد متمایز می‌سازد.

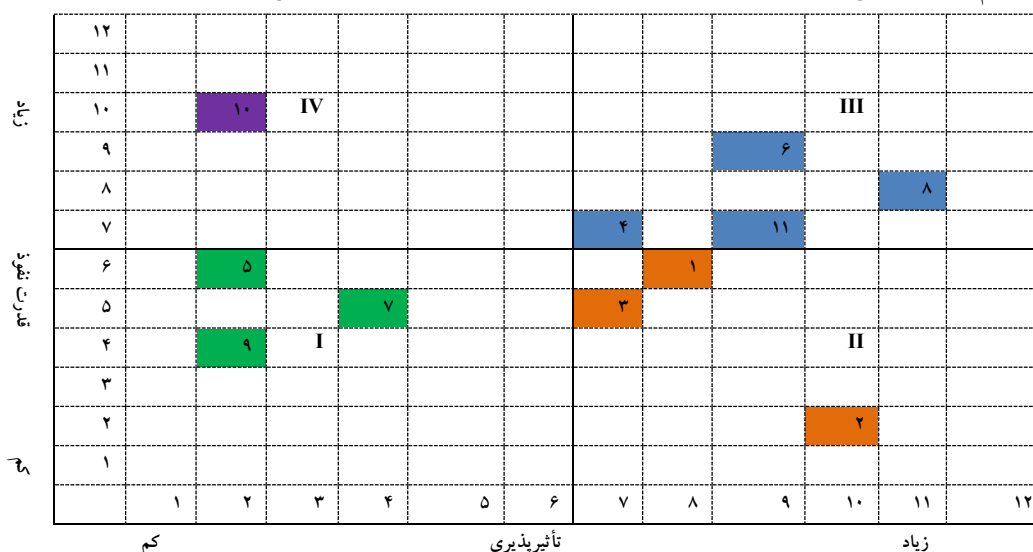
ناحیه پیوندی

متغیرهایی که دارای قدرت نفوذ و وابستگی بالا باشند در این ناحیه قرار می‌گیرند. متغیرهایی که در این ناحیه قرار می‌گیرند، ثباتی ندارند. هر تغییری که روی آن‌ها صورت گیرد، هم‌روی خود آن‌ها و هم روی دیگر متغیرها اثر می‌گذارد. در بین عوامل مورد بررسی عوامل تبلیغات و بازاریابی، فرهنگ‌سازی جامعه محلی، سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و آموزش نیروی انسانی در ناحیه پیوندی قرار دارند عوامل موجود در این سطح هم اثرپذیر هستند و هم اثرگذار. هم عوامل سطح قبلی پیش‌نیاز عوامل این سطح است و هم خود این عوامل پیش‌نیاز وقوع عوامل سطح بعدی هستند. بدین ترتیب قدرت نفوذ در سطوح بعدی و وابستگی به سطوح قبلی در این عوامل بالاست (آذر و همکاران، ۱۳۹۲). در مورد عوامل مذکور باید افزود که این شهر با دارا بودن منابع مختلف تاریخی و طبیعی از پتانسیل بالایی در زمینه اکوتوریسم برخوردار است اما با کمال تأسف باید گفت که انگیزه‌ای اندکی برای هدایت سرمایه‌گذاری‌ها توسط ارگان‌های ذیربط وجود دارد. البته از سال ۹۵ به بعد برخی سرمایه‌گذاران بخش خصوصی برای سرمایه‌گذاری در این شهر، وارد عرصه شده‌اند که برخی از پروژه‌ها مانند طرح گردشگری تفرجگاه اندبیل و هتل منطقه نمونه گردشگری ازناو پیشرفت اندکی داشته‌اند و به ثمر رسیدن آن‌ها در هاله‌ای از ابهام قرار دارد و برخی از پروژه‌ها مانند طرح عظیم گردشگری بام خلخال و پل معلق در منطقه نمونه گردشگری ازناو تازه در ابتدای کار قرار دارند. در خصوص مردم جامعه میزبان هم به نظر می‌رسد علیرغم فرهنگ بالایی مردم این شهر که پیشینه تاریخی دارد لزوم برگزاری همایش‌ها و کنفرانس‌ها برای آگاهی جامعه محلی و فعالان اقتصادی بیش از پیش احساس می‌شود. لازم به ذکر است که در بلند مدت برگزاری تورهای آشنایی دانش‌آموزان با جاذبه‌های گردشگری و ارائه آموزش‌های لازم در مورد نحوه برخورد مناسب با گردشگران در حین انجام تور، راهبردی اساسی محسوب می‌شود.

ناحیه نفوذ (مستقل)

عواملی که دارای قدرت نفوذ بالا اما وابستگی پایینی هستند، در این ناحیه قرار می‌گیرند. این عوامل به همراه عوامل پیوندی، متغیرهای کلیدی هستند که زیربنای مدل را شکل می‌دهند و برای شروع کارکرد سیستم باید در وهله اول به آن‌ها توجه شود (کرباسیان و همکاران، ۱۳۹۰). برنامه‌ریزی و اقدام در مورد این عوامل چنانچه در حیطه‌ی توان مدیران باشد، دارای بهترین تأثیر است. این عوامل در سطوح بالایی مدل قرار دارند و بر سایر عوامل اثر می‌گذارند. به کارگیری مدیران متخصص و با تجربه در این محدوده قرار دارد. مدیریت و برنامه‌ریزی مناسب روی این عامل می‌تواند بهترین نتایج را به همراه داشته باشد چراکه بهبود این عامل سرآغاز تغییر و بهبود در سایر عوامل نیز خواهد بود. در حقیقت این نقطه حکم سرچشمه تغییرات را دارد که هر تغییری در آن‌ها می‌تواند جریان رودخانه را با تغییر و تحولات روبرو نماید. در این خصوص باید گفت مدیریت و برنامه‌ریزی مناسب از تداوم مدیریت در یک مجموعه نشأت می‌گیرد که متأسفانه در سال‌های اخیر مدیریت کلان شهرستان (فرماندار و ریس ستاد تسهیلات سفر شهرستان) در مدت کوتاهی به دلایلی که مشخص نیست، تغییر می‌یابند که نتیجه چنین تغییراتی در سطوح

کلان شهرستان بی برنامه‌گی توسعه گردشگری است. حتی این تغییرات در اداره میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری هم مشاهده می‌شود که قطعاً در در وضعیت موجود گردشگری شهر بی‌تأثیر نبوده است.

شکل شماره ۲: نمودار قدرت نفوذ-وابستگی

منبع: یافته‌های پژوهش

نتیجه‌گیری

این پژوهش به بررسی اولویت‌های برنامه‌ریزی اکوتوریسم شهر خلخال پرداخت. می‌توان گفت که یکی از اصلی‌ترین اولویت‌های برنامه‌ریزی اکوتوریسم این شهر مدیریت مناسب است. این شهر با دارا بودن طبیعت بکر و زیبا به دلیل نبود برنامه‌ریزی مناسب، در ماندگاری گردشگران موفق نبوده است و اکثر گردشگران به دلیل نبود امکانات مناسب و زیرساخت‌های مورد نیاز یک شهر گردشگر پذیر، به شهرهای اطراف مانند سرعین و مشگین شهر سفر می‌کنند. نبود خدمات اقامتی و رفاهی مناسب بیش از سایر موارد، در مشاهدات میدانی به چشم می‌آید. این مورد مطابق با یافته‌های علیزاده (۱۳۹۱) و شهرداری گلستان (۱۳۹۶) که عنوان کردند که گردشگران رضایت چندانی از خدمات ارائه شده ندارند. اما نکته جالب توجه این است که تعداد زیادی از گردشگران ابراز کردند که در سال‌های بعد هم به این شهر سفر خواهند که دلیل این امر در طبیعت بکر و آب و هوای سالم و تمیز می‌توان عنوان کرد، یعنی اینکه با وجود منابع بکر و طبیعت سرشار از زیبایی با برنامه‌ریزی و مدیریت مناسب می‌توان رضایت گردشگران را به میزان زیادی افزایش داد. لازمه استفاده از چنین منابع با ارزشی، مدیریت مناسبی و کارا می‌طلبد که در سال‌های اخیر، به دلیل تغییرات در سطوح کلان مدیریتی شهرستان، مدیریت گردشگری شهر هم با مشکلاتی عدیده‌ای مواجه شده است. به نظر می‌رسد سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری نیز باید توجه ویژه‌ای به نبود نیروهای متخصص در اداره میراث فرهنگی شهرستان نماید. نتایج این پژوهش با نتایج پژوهش‌های امید نجف‌آبادی (۱۳۹۵) و فلاح‌تبار (۱۳۹۵) که دو عامل آموزشی- ترویجی و زیرساختی را در زمینه اکوتوریسم مؤثر می‌دانند همخوانی دارد. هم چنین نتایج پژوهش حاضر با تحقیق امید بیدختی و همکاران (۱۳۹۶) که در پژوهش خود بر نقش مستقیم منابع و جاذبه‌های گردشگری بر توسعه پایدار اکوتوریسم و نقش غیرمستقیم جامعه با میانجی‌گری مدیریت و برنامه‌ریزی تاکید کردند، همخوانی دارد. نتایج این تحقیق با نتایج پژوهش عظیمی و

حاجی‌پور (۱۳۸۷) و اکبرپورسراسکانرود و نور بخش (۱۳۸۹) که بر نقش برنامه‌ریزی و مدیریت در توسعه اکوتوریسم تاکید دارند همخوانی دارد. نتایج پژوهش غلامی (۱۳۸۸) در تاکید بر نقش سرمایه‌گذاری با نتایج این پژوهش همسان است. هم چنین نتایج تحقیق حاضر بر امر آموزش نیروی انسانی تاکید دارد که در پژوهش مقصودی و همکاران هم بر این امر تاکید شده است (۱۳۹۱).

منابع

- اسعدی، میرمحمد، برومندزاد، یاسمین، مالکی‌نژاد، آسیه، (۱۳۹۶) بررسی تحلیلی توسعه گردشگری سالمندی با رویکرد نگاهت‌شناختی (مورد مطالعه: استان یزد)، مجله برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، سال ششم، شماره ۲، صص ۹۶-۷۷.
- اکبرپورسراسکانرود، محمد، نوربخش، فاطمه، (۱۳۸۹) نقش اکوتوریسم در توسعه پایدار شهری و روستایی نمونه موردی: جزیره قشم، مجله مسکن و روستا، شماره ۱۳۲، ۶۱-۷۶.
- امیدی نجف‌آبادی، مریم، حق‌بین، مریم، فرج‌الله حسینی، سیدجمال، (۱۳۹۵) بررسی عوامل مؤثر بر توسعه اکوتوریسم؛ مطالعه موردی: لواسان کوچک، فصلنامه پژوهش‌های ترویج و آموزش کشاورزی، سال نهم، شماره ۳، صص ۲۲-۱۱.
- امین بیدختی، علی اکبر، جعفری، سکینه، سلطانی نژاد، مهدیه، (۱۳۹۶) نقش میانجی مدیریت و برنامه‌ریزی در رابطه بین نقش منابع، جامعه و گردشگری با توسعه پایدار اکوتوریسم، مجله جغرافیا و توسعه، شماره ۴۸، صص ۵۸-۳۹.
- آخوند نژاد، آرمان، داز، بی بی سارا، (۱۳۹۶) رفتار محیط دوستانه گردشگران طبیعت محور: مورد تالاب بین المللی آلاگل، فصلنامه مطالعات مدیریت گردشگری، سال دوازدهم، شماره ۴۰، صص ۱۷۰-۱۵۵.
- آذر، عادل، خسروانی، فرزانه و جلالی، رضا (۱۳۹۲) تحقیق در عملیات نرم (رویکردهای ساختاردهی مسئله)، چاپ اول، تهران، انتشارات سازمان مدیریت صنعتی.
- آذر، عادل، صفری، محمد، (۱۳۹۵) شناسایی عوامل مؤثر بر پایداری طرح‌های بازنشستگی خصوصی با استفاده از رویکرد ترکیبی متدولوژی سیستم‌های نرم و نگاهت‌شناختی فازی، فصلنامه علوم مدیریت ایران، سال یازدهم، شماره ۴۳، صص ۵۸-۲۱.
- آقای هسجین، منوچهر، (۱۳۸۸) برنامه‌ریزی توسعه‌ی توریسم از طریق پهنه‌بندی قابلیت‌ها و جاذبه‌های گردشگری در شهرستان خلخال، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت، دانشکده تحصیلات تکمیلی.
- پرهام، ساناز، صالحی، اسماعیل، صالحی، مقصودی، منیژه، (۱۳۹۰) ارزیابی توان توسعه اکوتوریسم استان اصفهان، روستای اشکاووند و مناطق اطراف آن، مجله محیط زیست و توسعه، سال ۲، شماره ۴، صص ۱۶-۷.
- تقوی فرد، محمد تقی، اسدیان اردکانی، فائزه، (۱۳۹۵) ارائه مدل توسعه‌ی گردشگری الکترونیکی با رویکرد مدل‌سازی ساختاری-تفسیری، فصلنامه مطالعات مدیریت گردشگری، سال یازدهم، شماره ۳۳، صص ۳۹-۱۹.
- رهبری، سمیه، گودرزی، ابوالفضل، (۱۳۹۶) بررسی و اولویت‌بندی جاذبه‌های گردشگری ورزشی استان اصفهان، مجله گردشگری شهری، دوره ۴، شماره ۲، صص ۹۸-۸۱.
- شهماری کلسان، عسگر، (۱۳۹۶) شناسایی و اولویت‌بندی مولفه‌های ارزش ویژه برند در مقاصد گردشگری، مطالعه موردی شهرستان خلخال، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد دانشگاه آزاد اسلامی، واحد خلخال.
- عظیمی، ناصر علی، حاجی‌پور، عبدالحمید، (۱۳۸۷) برنامه‌ریزی توسعه صنعت گردشگری و اکوتوریسم برای توسعه اقتصادی مطالعه موردی برنامه‌ریزی در ایران، مجله علوم محیطی، سال ششم، شماره اول، صص ۶۴-۵۳.
- علیزاده، محمد، (۱۳۹۱) برنامه‌ریزی راهبردی در راستای توسعه گردشگری با تاکید بر شهرستان خلخال، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران.

علیزاده، محمد، درخشان، حجت اله، ازهری، سونیا، (۱۳۹۶) ارزیابی قابلیت‌های جاذبه‌های فرهنگی و ارائه راهبردهای توسعه پایدار مطالعه موردی: مجموعه شیخ‌صافی‌الدین اردبیلی، مجله مطالعات علوم اجتماعی ایران، سال چهاردهم، شماره پنجاه و سوم، صص ۸۱-۹۶.

غلامی، منا، (۱۳۸۸) بررسی جاذبه‌های گردشگری مناطق کویری و بیابانی ایران با رویکرد اکوتوریسم پایدار، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.

غلامی، یونس، خلجی، نسترن، (۱۳۹۶) تدوین و اولویت‌بندی راهبردهای توسعه گردشگری با رویکرد پایداری (نمونه موردی: شهر کاشان)، مجله گردشگری شهری، دوره ۴، شماره ۲، صص ۱۷-۳۰.

فرجی‌راد، خدر، پریشان، مجید، یاری‌حصار، ارسطو، (۱۳۹۶) تحلیل چالش‌های توسعه گردشگری تجاری در شهر مرزی بانه از دیدگاه تسهیلات و زیرساخت‌های گردشگری، مجله گردشگری شهری، دوره ۴، شماره ۲، صص ۱۵-۱.

فلاح تبار، نصراله، (۱۳۹۵) جایگاه اکوتوریسم در توسعه پایدار شهر قشم (با بهره‌گیری از مدل SWOT)، فصلنامه علمی پژوهشی جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، سال هفتم، شماره ۱، صص ۲۹-۴۲.

فیروزجائیان، علی‌اصغر، فیروزجائیان، مجتبی، هاشمی‌پطودی، سیدحمید، غلامرضازاده، فاطمه؛ (۱۳۹۲) کاربرد تکنیک مدل‌سازی ساختاری (ISM) در مطالعات گردشگری، تحلیلی با رویکرد آسیب‌شناسانه، مجله برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، سال دوم، شماره ۶، صص ۱۵۹-۱۲۹.

قاسمی، محمد (۱۳۹۰) گردشگری به عنوان یک سیستم: نمونه مشهد، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، شماره ۱۲۴-۹۵. قالیچی‌ها، کیوان (۱۳۹۰) نقش توان‌های اکوتوریستی شهر خلخال در توسعه گردشگری، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.

کاظمی اسفغ، نفیسه (۱۳۹۴) طراحی مدلی جهت توسعه گردشگری روستایی با رویکرد نگاشت‌شناختی فازی (مورد مطالعه: روستاهای هدف گردشگری استان اصفهان)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علم و فرهنگ یزد.

کرباسیان، مهدی، جوانمردی، محمد، خبوشانی، اعظم و زنجیرچی، سید محمود، (۱۳۹۰)، طراحی یک رویکرد تلفیقی از الگوی ساختاری تفسیری ISM و TOPSIS فازی انتخاب و رتبه‌بندی تامین‌کنندگان چابک، مجله علمی پژوهشی مدیریت تولید و عملیات، دوره دوم، شماره ۱، صص ۱۳۴-۱۰۷.

کیانی سلمی، صدیقه، بسحاق، محمدرضا، (۱۳۹۶) تحلیل نقش خدمات و زیرساخت‌های گردشگری در وفاداری و تمایل به بازدید مجدد گردشگران، فصلنامه علمی- پژوهشی گردشگری و توسعه، سال ششم، شماره سوم، صص ۱۷۶-۱۵۴.

مقصودی، مهران، شمسی‌پور، علی‌اکبر، نور بخش، سیده فاطمه، یزدان پناه اسرمی، مهدی، (۱۳۹۱) تحلیل و ارزیابی پتانسیل‌ها و راهبردهای توسعه اکوتوریسم در منطقه‌ی مرنجاب، مطالعات جغرافیایی مناطق خشک، سال دوم، شماره هفتم، صص ۴۱-۲۵.

هاشم پور، ژاله، اکبری، منا، علیزاده، محمد، (۱۳۹۴) مدیریت اکوتوریسم لازمه‌ی توسعه‌ی گردشگری پایدار، کنفرانس ملی ایده‌های نوین در کشاورزی، محیط زیست و گردشگری، اردبیل، ۳۰ آبان ماه.

Arsić, S, Nikolić, D. Živković, Z. (2017) Hybrid SWOT - ANP - FANP model for prioritization strategies of sustainable development of ecotourism in National Park Djerdap, Serbia. *Forest Policy and Economics* 80 (2017) 11-26.

Khoshtaria, T.K, Chachava, N.T. (2017) Prospects of ecotourism development in recreation areas of South Georgia, *Annals of Agrarian Science* 15 (2017) 312-317.

Masud, M. M. Aldakhil, A. M. Nassani, A. A. Nurul Azam, M. (2017) Community-based ecotourism management for sustainable development of marine protected areas in Malaysia, *Ocean & Coastal Management* 136 (2017) 104-112.

Wishitemi, B. Momanyi, S. O, Gichana Ombati, B. Makonjio Okello, M. (2015) The link between poverty, environment and ecotourism development in areas adjacent to Maasai Mara and Amboseli protected areas, Kenya, *Tourism Management Perspectives* 16 (2015) 306-317.